

СПЕКТРАЛЬНО-ЛЮМІНЕСЦЕНТНІ ХАРАКТЕРИСТИКИ РЬ-ВМІСНИХ АГРЕГАТИВ, ДИСПЕРГОВАНИХ У МАТРИЦІ CsBr

С. В. Мягкота¹, А. В. Глосковський², І. В. Стефанський², І. В. Гарапин², В. М. Габа³

¹ Львівська академія ветеринарної медицини ім. С. З. Гжицького,
вул. Пекарська, 50, Львів, 79010, Україна

² Львівський національний університет імені Івана Франка,
вул. Кирила і Мефодія, 8, Львів, 79005, Україна

³ Національний університет "Львівська Політехніка",
вул. С. Бандери, 12, Львів, 79013, Україна

(Отримано 23 червня 2001 р.; в остаточному вигляді — 18 лютого 2002 р.)

Досліджено спектрально-люмінесцентні характеристики РЬ-вмісних агрегативних фаз, що утворилися в результаті високотемпературного відпалу кристалів CsBr:PbX₂ (X = F, Cl, Br, I) (C_{PbX₂} = 1 мол.%), при фото- та рентгенівському збудженні. Зареєстровано утворення нанокристалів Cs₄PbBr₆ або Cs₄PbBr_{6-x}F_x, Cs₄PbBr_{6-x}I_x і CsPbBr₃, диспергованих у матриці CsBr. При імпульсному рентгенівському збудженні випромінювальна релаксація високоенергетичних електрон-діркових пар кристала CsBr — (1 мол.% PbCl₂ або PbBr₂) відбувається шляхом випромінювального розпаду автолокалізованих екситонів матриці CsBr, нанокристалів Cs₄PbBr₆ та локалізованих екситонів нанокристалів CsPbBr₃.

Ключові слова: нанокристал, люмінесцентно-кінетичні властивості, часи загасання люмінесценції.

PACS number(s): 78.55.Nx, 78.40.Na, 71.35.Cc

I. ВСТУП

Нанокристали типу CsPbX₃ (X = Cl, Br), утворені в результаті довготривалого (10 ÷ 100 год) високотемпературного (110 ÷ 250 °C) відпалу кристалів CsX:Pb (X = Cl, Br) (C_{Pb} = 0.01 ÷ 5 мол.%), є зручним об'єктом для вивчення прояву квантоворозмірного ефекту в низькорозмірних системах [1–6].

У працях [3–6] показано, що структура спектрів люмінесценції нанокристалів CsPbBr₃, утворених у матриці CsBr, є дещо відмінною від структури спектрів, характерної для нанокристалів CsPbCl₃ в матриці CsCl. Структура спектра люмінесценції монокристала CsPbBr₃ також дещо відрізняється від структури спектра люмінесценції монокристала CsPbCl₃. Відмінність полягає в тому, що з низькоенергетичного боку від вузької смуги випромінювання вільного екситона в монокристалі CsPbBr₃ розміщена інтенсивніша смуга випромінювання локалізованого екситона. Енергетична відстань між цими двома смугами випромінювання складає ≈ 0.1 ÷ 0.2 eV. Подібна залежність реалізується і в нанокристалах типу CsPbBr₃. У моно- та нанокристалах CsPbCl₃ енергетична відстань між смугами люмінесценції вільного й локалізованого екситона ≈ 0.01 eV [7–9].

Вузкосмугова екситонна люмінесценція нанокристалів CsPbBr₃, диспергованих у матриці CsBr, може зміщуватись у коротко- або довгохвильовий бік або не змінювати свого положення щодо смуги випромінювання вільного екситона монокристала CsPbBr₃ залежно від концентрації активатора та режиму високотемпературного відпалу [6]. Причина чутливості спектрально-люмінесцентних характеристик

нанокристалів зв'язана з утворенням нанокристалів CsPbBr₃ різного розміру та наявністю гідростатичного тиску, якого зазнають нанокристали CsPbBr₃ з боку матриці CsBr.

Враховуючи, що зменшення радіуса аніона домішки PbX₂ (X = F, Cl, Br, I) [10, 11] суттєво впливає на процес формування свинцевовмісних агрегатив, у цій роботі було досліджено спектрально-люмінесцентні характеристики РЬ-вмісних агрегативних фаз, що утворилися в результаті високотемпературного відпалу кристалів CsBr:PbX₂ (X = F, Cl, Br, I) (C_{PbX₂} = 1 мол.%) при їх фото- та рентгенівському збудженні.

II. ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНА ЧАСТИНА

Кристали CsBr:PbX₂ (X = F, Cl, Br, I) (C_{PbX₂} = 1 мол.%) вирошено методом Стокбаргера. Вихідну сировину CsBr (марка "ОСЧ") і PbX₂ (X = F, Cl, Br, I) (марки "Ч") очищали методом зонної плавки. Свіжовирощені кристали піддавали високотемпературному (≈ 200 °C) відпалу протягом 100 год з метою утворення свинцевовмісних нанокристалів, диспергованих у матриці CsBr. Для ідентифікації отриманих результатів досліджували також кристали CsBr, CsPbBr₃ і Cs₄PbBr₆.

Стационарні спектри люмінесценції (СЛ), спектри збудження люмінесценції (СЗЛ), отримані при збудженні дейтерієвою та ксеноновою лампами, реєстрували на автоматизованій установці для спектрально-люмінесцентних вимірювань на базі монохроматорів МДР-2 і ДМР-4. Часи випромінювальної релаксації

τ та спектри люмінесценції з часовим розділюванням вимірювали при імпульсному рентгенівському збудженні ($U_a = 35$ кВ, тривалість збуджуючого імпульсу $\Delta t = 1.5$ нс, частота повторення збуджуючого імпульсу $f = 100$ кГц). Часові константи кінетики загасання люмінесценції визначали з урахуванням тривалості збуджуючого імпульсу, що дозволяло визначити часи гасіння з $\tau \geq 0.5$ нс. Спектри люмінесценції при імпульсному рентгенівському збудженні вимірювали: а) із часовим вікном реєстрації $\Delta t = 100$ нс (надалі — швидка компонента спектра рентгенолюмінесценції); б) з часовим вікном $\Delta t = 10$ мкс і часою затримкою $\delta t = 150$ нс щодо початку збуджувального імпульсу (надалі — повільна компонента спектра рентгенолюмінесценції).

III. РЕЗУЛЬТАТИ ЕКСПЕРИМЕНТУ ТА ЇХ ОБГОВОРЕННЯ

Спектри фотолюмінесценції кристалів CsBr:PbX_2 ($X = \text{F, Cl, Br, I}$) ($\text{C}_{\text{PbX}_2} = 1$ мол.%), збуджені в ділянці прозорості матриці CsBr ($E \leq 6.2$ еВ), зображено на рис. 1(а-г). Для ідентифікації смуг випромінювання свинцевовмісних нанокристалів на рис. 1(д, е) наведено також СЛ і СЗЛ кристалів CsPbBr_3 та Cs_4PbBr_6 . Можна зауважити, що спектри люмінесценції кристалів CsBr:PbX_2 ($X = \text{F, Cl, Br, I}$) ($\text{C}_{\text{PbX}_2} = 1$ мол.%) (рис. 1а-г) у спектральній ділянці $\lambda = 505 \div 540$ нм являють собою вузькі смуги або вузькі пічки на фоні широких смуг, які за своїм спектральним положенням і півшириною ΔH близькі до параметрів смуги випромінювання вільного екситона монокристала CsPbBr_3 [7, 9, 12] (рис. 1д). Це дає певну підставу вважати, що в процесі тривалого високотемпературного відпаду в кристалах CsBr:PbX_2 ($X = \text{F, Cl, Br, I}$) ($\text{C}_{\text{PbX}_2} = 1$ мол.%) утворюються нанокристали типу CsPbBr_3 . Наявність аніонів F^- , Cl^- , Br^- і I^- впливає на утворення нанокристалів CsPbBr_3 з різною ефективністю, як це видно з чіткості прояву смуги екситонної люмінесценції нанокристала CsPbBr_3 у випадку активатора PbX_2 з різним аніоном.

СЗЛ нанокристалів CsPbBr_3 порівняно з СЗЛ монокристала CsPbBr_3 у спектральній ділянці 310–330 нм характеризуються провалом. Це пояснюється тим, що в цьому спектральному діапазоні ефективніше збуджуються нанокристали Cs_4PbBr_6 (див. рис. 1е). СЗЛ монокристала й нанокристала Cs_4PbBr_6 збігаються і мають характерну вузьку дублетну смугу в ділянці 300–320 нм.

Смуга випромінювання з $\lambda_{\text{max}} = 375$ нм (для кристалів CsBr:PbX_2 ($X = \text{Cl, Br}$) ($\text{C}_{\text{PbX}_2} = 1$ мол.%) збігається зі спектральним положенням і півшириною смуги випромінювання автолокалізованого екситона (АЛЕ) кристала Cs_4PbBr_6 [4, 13]. Отже, тривалий високотемпературний відпал кристалів CsBr:PbX_2 ($X = \text{Cl, Br}$) ($\text{C}_{\text{PbX}_2} = 1$ мол.%) приводить до утворення нанокристалів Cs_4PbBr_6 .

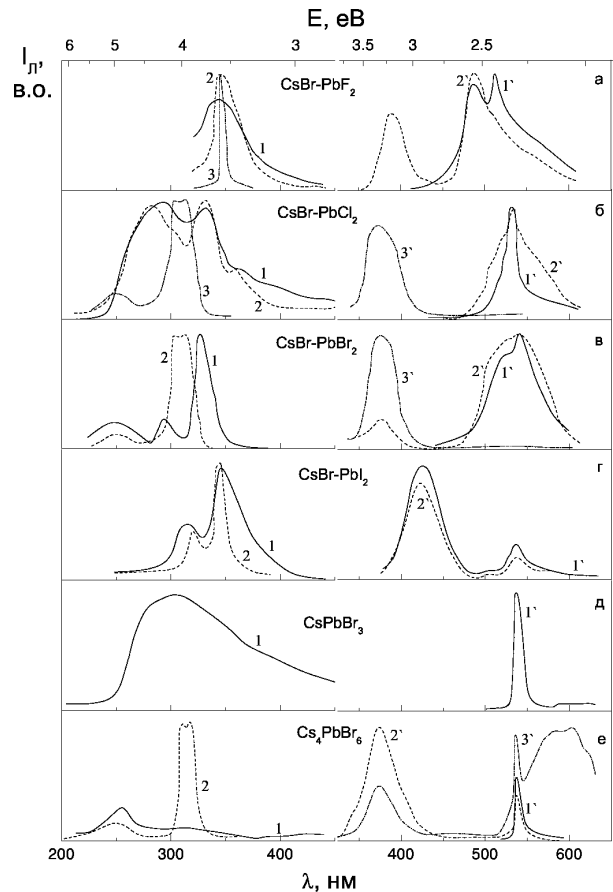

Рис. 1. Спектри збудження люмінесценції кристалів $\text{CsBr}-1$ мол. % PbX_2 ($X = \text{F, Cl, Br, I}$), CsPbBr_3 , Cs_4PbBr_6 при $T = 77$ К. $\text{CsBr}-1$ мол. % PbF_2 (а): $\lambda_{\text{випр}} = 530$ нм (1); $\lambda_{\text{випр}} = 505$ нм (2); $\lambda_{\text{випр}} = 395$ нм (3); $\text{CsBr}-1$ мол. % PbCl_2 (б): $\lambda_{\text{випр}} = 535$ нм (1); $\lambda_{\text{випр}} = 520$ нм (2); $\lambda_{\text{випр}} = 375$ нм (3); $\text{CsBr}-1$ мол. % PbBr_2 (в): $\lambda_{\text{випр}} = 555$ нм (1); $\lambda_{\text{випр}} = 375$ нм (2); $\text{CsBr}-1$ мол. % PbI_2 (г): $\lambda_{\text{випр}} = 535$ нм (1); $\lambda_{\text{випр}} = 425$ нм (2); CsPbBr_3 (д) $\lambda_{\text{випр}} = 535$ нм; Cs_4PbBr_6 (е): $\lambda_{\text{випр}} = 535$ нм (1); $\lambda_{\text{випр}} = 375$ нм (2). Спектри люмінесценції кристалів $\text{CsBr}-1$ мол. % PbX_2 ($X = \text{F, Cl, Br, I}$), CsPbBr_3 , Cs_4PbBr_6 при $T = 77$ К. $\text{CsBr}-1$ мол. % PbF_2 (а): $\lambda_{36} = 340$ нм (1'); $\lambda_{36} = 330$ нм (2'); $\text{CsBr}-1$ мол. % PbCl_2 (б): $\lambda_{36} = 350$ нм (1'); $\lambda_{36} = 338$ нм (2'); $\lambda_{36} = 308$ нм (3'); $\text{CsBr}-1$ мол. % PbBr_2 (в): $\lambda_{36} = 338$ нм (1'); $\lambda_{36} = 326$ нм (2'); $\lambda_{36} = 310$ нм (3'); $\text{CsBr}-1$ мол. % PbI_2 (г): $\lambda_{36} = 338$ нм (1'); $\lambda_{36} = 320$ нм (2'); CsPbBr_3 (д): $\lambda_{36} = 300$ нм (1'); Cs_4PbBr_6 (е): $\lambda_{36} = 420$ нм (1'); $\lambda_{36} = 310$ нм (2'); $\lambda_{36} = 263$ нм (3').

При активуванні матриці CsBr 1 мол. % PbF_2 або PbI_2 в нанокристалах типу Cs_4PbBr_6 суттєво змінюються спектральне положення їхньої смуги люмінесценції, зсуваючись у довгохвильову ділянку. Ці обставини вказують на можливість утворення нанокристалів складнішого типу: $\text{Cs}_4\text{PbBr}_{6-x}\text{F}_x$, $\text{Cs}_4\text{PbBr}_{6-x}\text{I}_x$, Cs_4PbF_6 , Cs_4PbI_6 . Зокрема, утворення сполуки Cs_4PbI_6 і її люмінесцентні параметри досліджені в [4, 14]. Найхарактерніша дублетна смуга в СЗЛ цих нанокристалів також зсувається в довгохвильову ділянку щодо аналогічної структури моно-

нанокристалів Cs_4PbBr_6 (див. рис. 1а, б, г).

Таким чином, у кристалах CsBr з 1 мол.% PbX_2 ($X = \text{F}, \text{Cl}, \text{Br}, \text{I}$), відпалених при однаковому температурному режимі, можливе утворення нанокристалів типу CsPbBr_3 і Cs_4PbBr_6 , $\text{Cs}_4\text{PbBr}_{6-x}\text{F}_x$, $\text{Cs}_4\text{PbBr}_{6-x}\text{I}_x$ або Cs_4PbF_6 , Cs_4PbI_6 відбувається з різною ефективністю. Вузькосмугова люмінесценція нанокристалів типу CsPbBr_3 при цьому зміщується в короткохвильовий бік на величину $\Delta E \approx 140$ меВ, 100 меВ, 75 меВ і 0 меВ (кристал CsBr — 1 мол.% PbF_2 , CsBr — 1 мол.% PbCl_2 і CsBr — 1 мол.% PbBr_2 , CsBr — 1 мол.% PbI_2 відповідно) стосовно спектрального положення смуги випромінювання вільного екситона монокрystalа CsPbBr_3 . Для кристала CsBr — 1 мол.% PbBr_2 або PbI_2 півширина смуги випромінювання нанокристалів типу CsPbBr_3 суттєво зростає в порівнянні з величиною $\Delta H = 0.025$ еВ, характерною для смуги випромінювання вільного екситона монокрystalа CsPbBr_3 [7, 9].

Процес утворення Рь-вмісних агрегатів у кристалі $\text{CsBr}^- \text{Pb}$ підтверджується також при дослідженні температурної залежності електропровідності. При температурі $\geq 180^\circ\text{C}$ спостерігається злам у лінійній залежності $\sigma = \sigma(T)$ (на відміну від неактивованих кристалів CsBr), що пов'язується з процесом агрегування йонів Pb^{2+} [15]. Агрегатоутворення підтверджується також при дослідженні діелектричних втрат у кристалі $\text{CsBr}^- \text{Pb}$ [16].

Спектральне положення смуги люмінесценції нанокристалів типу CsPbBr_3 , як і будь-якого іншого нанокристала, є результатом конкурентної дії принаймні двох явищ: квантоворозмірного ефекту та гідростатичного тиску [17]. При реалізації квантоворозмірного ефекту смуга власної люмінесценції нанокристала зсувається в короткохвильовий бік щодо смуги випромінювання монокрystalа CsPbBr_3 на величину ΔE , що зв'язана з радіусом нанокристала R_{QD} співвідношенням [18]:

$$\Delta E = \frac{\hbar^2 \pi^2}{2\mu R_{\text{QD}}^2}, \quad (1)$$

де μ — зведена маса екситона. Для CsPbBr_3 $\mu = 0.52 m_0$ [7] (m_0 — маса вільного електрона).

Якщо гідростатичного тиску виникає внаслідок того, що нанокристали CsPbBr_3 з постійною ґратки $a_{\text{CsPbBr}_3} = 5.87$ Å утворюються в матриці CsBr з меншою постійною ґратки $a_{\text{CsBr}} = 4.29$ Å [19, 20]. У такому разі постійна елементарної ґратки нанокристалів зменшується, а екситонний пік відбивання і спектр власної люмінесценції нанокристалів CsPbBr_3 зсуваються в довгохвильовий бік, що не є характерним для інших кристалів. Наявність такого аномального зсуву особливо добре проявляється при дослідженні температурної залежності спектрального положення екситонного піку відбивання й резонансної екситонної люмінесценції монокрystalа CsPbBr_3 . Так, при пониженні температури, коли постійні ґратки зменшуються, екситонний пік відбивання і смуга екситон-

ної люмінесценції монокрystalа CsPbBr_3 зсуваються в бік менших енергій [7].

Таким чином, для нанокристалів CsPbBr_3 , диспергованих у матриці CsBr , явище гідростатичного тиску деякою мірою нівелює прояв квантоворозмірного ефекту, тобто зменшує величину короткохвильового зсуву ΔE смуги люмінесценції вільного екситона нанокристалів типу CsPbBr_3 щодо смуги, характерної для монокрystalа CsPbBr_3 . У праці [6] показано, що спектр випромінювання великих нанокристалів може бути навіть дещо зсунутий у довгохвильовий бік стосовно спектра власної люмінесценції монокрystalа CsPbBr_3 .

У нашому випадку радіус нанокристалів CsPbBr_3 , визначений за формулою (1), дає такі величини: $R_{\text{QD}} = 2.3$ нм (для кристалів CsBr — 1 мол.% PbX_2 ($X = \text{F}, \text{Cl}$) та $R_{\text{QD}} = 3.2$ нм (для кристалів CsBr — 1 мол.% PbX_2 ($X = \text{Br}, \text{I}$)).

На підставі різних значень R_{QD} можна припустити, що процес утворення нанокристалів типу CsPbBr_3 відбувається повільніше для кристалів CsBr — 1 мол.% PbX_2 ($X = \text{F}, \text{Cl}$), ніж для CsBr — 1 мол.% PbX_2 ($X = \text{Br}, \text{I}$). Це не узгоджується з висновками, зробленими в [10, 11], а саме: зменшення йонного радіуса галоїду домішки PbX_2 поліпшує агрегатоутворення (йонний радіус у ряді I^- , Br^- , Cl^- , F^- зменшується: $r = 2.20; 1.96; 1.81; 1.33$ Å для йонів I^- , Br^- , Cl^- , F^- відповідно [20]). Тобто найсприятливіші умови мали б реалізуватися в кристалі CsBr — 1 мол.% PbF_2 , однак спостерігається протилежне. Логічніше допустити, що для кристалів CsBr — 1 мол.% PbX_2 ($X = \text{F}, \text{Cl}$) при наявності аніонів F^- або Cl^- меншого радіуса, ніж Br^- , утворюються порожнечі в матриці CsBr , що зменшує вплив гідростатичного тиску матриці на нанокристали CsPbBr_3 . Тобто порожнечі, які утворюються при входженні аніонів F^- або Cl^- у матрицю CsBr , можуть відігравати роль своєрідних амортизаторів гідростатичного тиску матриці на нанокристали.

При імпульсному рентгенівському збудженні кристалів $\text{CsBr}:\text{PbX}_2$ ($X = \text{F}, \text{Cl}, \text{Br}, \text{I}$) люмінесценція нанокристалів CsPbBr_3 відсутня (рис. 2а–г). Це вказує на неефективність рекомбінації електрон-діркових пар з нанокристалами CsPbBr_3 та відсутність переносу енергії від синглетних і триплетних екситонів матриці CsBr з $\lambda_{\text{max}} = 270$ і 348 нм до нанокристалів. Натомість наявна незначна за інтенсивністю широкосмугова люмінесценція у спектральній ділянці 500÷570 нм із часом загасання ≈ 10 мкс, яка може бути ідентифікована як люмінесценція локалізованих екситонів нанокристалів типу CsPbBr_3 . На це вказують також результати спектрально-люмінесцентних і люмінесцентно-кінетичних досліджень кристалів $\text{CsPb}-\text{Br}$ різного походження [21].

Довгохвильове плече в ділянці 375 нм смуги випромінювання матриці CsBr з $\lambda_{\text{max}} = 348$ нм (рис. 2а–е) із часом загасання 8.6 нс (швидка компонента рентгенолюмінесценції нанокристалів типу Cs_4PbBr_6 (у кристалах CsBr — 1 мол.% PbCl_2 або PbBr_2)) може бути трактована як люмінесценція нанокристалів типу

Cs_4PbBr_6 . Причиною появи швидкої компоненти рентгенолюмінесценції нанокристалів типу Cs_4PbBr_6 є певне накладання смуги люмінесценції, синглетних екситонів з $\lambda_{\text{max}} = 270$; нм матриці CsBr [22] на смугу спектра збудження нанокристала Cs_4PbBr_6 у спектральній ділянці 260 нм, що приводить до перепоглинання матричного свічення нанокристалом Cs_4PbBr_6 . Відсутність такого накладання в кристалах $\text{CsBr} - 1$ мол.% PbF_2 або PbI_2 , а відтак і вказаного перепоглинання випромінювання синглетних екситонів, може бути причиною відсутності швидкої компоненти рентгенолюмінесценції нанокристалів Cs_4PbBr_6 у цих кристалах.

У спектрі швидкої компоненти рентгенолюмінесценції кристала Cs_4PbBr_6 наявна також смуга люмінесценції вільного екситона кристала CsPbBr_3 , що є наслідком рекристалізації кристала Cs_4PbBr_6 із частковим розпадом на складові CsBr і CsPbBr_3 [4] (див. рис. 2е, є). Можливо, тому й повільна компонента рентгенолюмінесценції кристалів типу Cs_4PbBr_6 за спектральним положенням ідентична зі смугою люмінесценції АЛЕ матриці CsBr (рис. 2е).

IV. ВИСНОВКИ

1. Активування матриці $\text{CsBr} - 1$ мол.% PbX_2 ($X = \text{F}, \text{Cl}, \text{Br}, \text{I}$) і високотемпературний ($T = 200^\circ\text{C}$) відпал протягом 100 год. свіжовирощених кристалів $\text{CsBr}:\text{PbX}_2$ ($X = \text{F}, \text{Cl}, \text{Br}, \text{I}$) приводить до агрегації Pb^{2+} -центрів з утворенням нанокристалів CsPbBr_3 та Cs_4PbBr_6 ; $\text{Cs}_4\text{PbBr}_{6-x}\text{F}_x$, $\text{Cs}_4\text{PbBr}_{6-x}\text{I}_x$ або Cs_4PbF_6 , Cs_4PbI_6 , і CsPbBr_3 , уведених у матрицю CsBr .

2. Зміна активатора PbX_2 ($X = \text{F}, \text{Cl}$) $\rightarrow$ PbBr_2 або PbI_2 приводить до суттєвого зменшення короткохвильового зсуву ΔE смуг випромінювання нанокристалів CsPbBr_3 щодо смуги випромінювання монокристала CsPbBr_3 . Таке явище пояснюється збільшенням величини гідростатичного тиску, якого зазнають нанокристали CsPbBr_3 з боку матриці CsBr .

3. При імпульсному рентгеновському збудженні випромінювальна релаксація високоенергетичних електрон-діркових пар кристала $\text{CsBr} - 1$ мол.% PbCl_2 або PbBr_2 відбувається шляхом випромінювального розпаду синглетних і триплетних автолокалізованих екситонів матриці CsBr та нанокристалів Cs_4PbBr_6 . Люмінесценція вільних екситонів нанокристалів CsPbBr_3 не збуджується електрон-

дірковими парами, відсутній перенос енергії від аніонних екситонів матриці до нанокристалів цього типу.

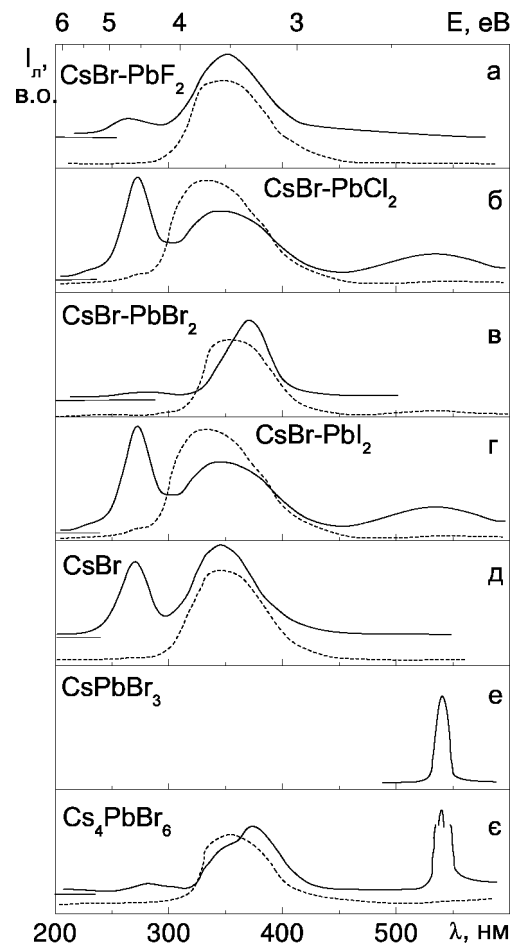

Рис. 2. Швидка (суцільна лінія) та повільна (штрихова лінія) компоненти в спектрах рентгенолюмінесценції кристалів $\text{CsBr} - 1$ мол.% PbX_2 ($X = \text{F}, \text{Cl}, \text{Br}, \text{I}$), CsBr , CsPbBr_3 , Cs_4PbBr_6 при $T = 77$ К. Умови реєстрації вказано в методиці експерименту.

V. ПОДЯКИ

Автори висловлюють подяку проф. Волошиновському А. С. за сприяння в проведенні експериментів і плідну дискусію.

[1] M. Nikl, K. Nitsch, K. Polak *et al.*, Phys. Rev. B **51**, 5192 (1995).
 [2] Z. R. Aceves, M. Barbosa Flores, P. Fabeni, *et al.*, Proc. Int. Conf. on Inorganic Scintillators and Their Applications, edited by P. Dorenbos and C. W. E. Van Eijk, (Delft University Press, Delft, The Netherlands, 1996), p. 445.

[3] A. Voloshinovskii, S. Myagkota, M. Mikhailik, *International Conf. on Inorganic Scintillators and their Application, SCINT 97*, (Shanghai Institute of Ceramics, China 1997), p. 40.
 [4] С. Мягкота, Опт. спектроскоп. **87**, 311 (1999).
 [5] M. Nikl, K. Nitsch, K. Polak *et al.*, J. Lumin. **72-74**, 377 (1997).

- [6] M. Nikl, K. Nitsch, E. Mihokova *et al.*, *Physica E* **4**, 323 (1999).
- [7] И. Пашук, М. Пидзырайло, М. Мацко, *Физ. тверд. тела* **23**, 2162 (1981).
- [8] M. Nikl, E. Mihokova, K. Nitsch *et al.*, *Chem. Phys. Lett.* **220**, 14 (1994).
- [9] K. Nitsch, V. Hamplova, M. Nikl *et al.*, *Chem. Phys. Lett.* **268**, 518 (1996).
- [10] С. Мягкота, А. Глосковский, В. Габа *и др.*, *Журн. прикл. спектроскоп.* **6**, 480 (2000).
- [11] A. Voloshinovskii, S. Myagkota, A. Gloskovsky *et al.*, *Functional materials* **7**, 774 (2000).
- [12] А. Волошиновський, В. Михайлик, С. Мягкота *и др.*, *Укр. физ. журн.* **38**, 1012 (1993).
- [13] V. Babin, P. Fabeni, E. Mihokova *et al.*, *Phys. Status Solidi B* **219**, 205 (2000).
- [14] А. Волошиновський, С. Мягкота, А. Глосковский, *Журн. фіз. досл.* **4**, 335 (2000).
- [15] S. Radhakrishna, K. Pande, *Phys. Rev. B* **7**, 424 (1973).
- [16] H. Asada, *J. Phys. Soc. Jpn.* **59**, 2528 (1990).
- [17] Н. Кулиш, В. Кунец, М. Лисица, *Физ. тверд. тела* **39**, 1865 (1997).
- [18] Ал. Эфрос, А. Эфрос, *Физ. техн. полупр.* **16**, 1209 (1982).
- [19] К. Александров, А. Анистратов, Б. Безносиков, Н. Федосеева, *Фазовые переходы в кристаллах галогидных соединений АВХ₃* (Наука, Новосибирск, 1981).
- [20] И. Наран-Сабо, *Неорганическая кристаллохимия* (Будапешт, 1969).
- [21] R. Aceves, V. Babin, M. Barbosa Flores *et al.*, *Phys. Status Solidi B* **233**, 745 (2001).
- [22] А. Волошиновський, *Физ. тверд. тела* **34**, 681 (1992).

SPECTRAL-LUMINESCENCE PROPERTIES OF Pb-BASED AGGREGATES DISPERSED IN THE CsBr MATRIX

S. V. Myagkota¹, A. V. Gloskovsky², I. V. Stefanskii², I. V. Garapyn², V. M. Gaba³

¹*Lviv S. Gzhyskii Academy of Veterinary Medicine,
50 Pekarska Str., Lviv, UA-79010, Ukraine*

²*Ivan Franko National University of Lviv, Physics Faculty,
8 Kyrylo i Mefodii Str., Lviv, UA-79005, Ukraine*

³*National University "Lvivska Polytechnika",
12 Bandery Str., Lviv, UA-79012, Ukraine*

Spectral-luminescence properties of Pb-based aggregates, created under high temperature annealing of CsBr:PbX₂ (X = F, Cl, Br, I) (C_{PbX₂} = 1 mol.%) crystals under photo- and X-ray excitation were studied. The formation of Cs₄PbBr₆ or Cs₄PbBr_{6-x}F_x, Cs₄PbBr_{6-x}I_x and CsPbBr₃ nanocrystals dispersed in the CsBr matrix was registered. Being pulse X-ray excited, radiative relaxation of high-energy electron-hole pairs of CsBr — 1 mol.% PbCl₂ or PbBr₂ crystal is realized through radiative decay of self-trapped excitons of the CsBr matrix, Cs₄PbBr₆ nanocrystals and localized excitons of CsPbBr₃ nanocrystals.